

Déballonner (se) v. pron. Fam. et péj. Reculer, par manque de courage, devant l'exécution d'un projet.

Déboussoler v.tr. (1961) Fam. Désorienter (qqn), faire faire qu'il ne sache plus où en est.

Варто наголосити на тому, що новоутворення зі згаданим префіксом характерні як для загальноновживаної мови, так і для різноманітних терміносистем (медицина, техніка та ін.), що свідчить про його надзвичайну продуктивність:

Décapsulation n.f. Chir. Résection de la capsule d'un organe.

Décongestif adj. (av. 1970) Méd. Qui atténue ou fait disparaître la congestion.

Dématérialiser v.tr. (mil. XXe) Phys. nucl. Détruire les particules de (un corps).

Отже, аналіз новоутворень із заперечними префіксами дав можливість виявити їх основні дериваційні характеристики, які свідчать про те, що ці морфеми здатні брати участь в утворенні нових лексем з різним ступенем активності і є продуктивними. Найпродуктивнішим префіксом цієї семантичної групи є префікс *dé-*, який без жодних обмежень використовується в рядах новоутворень як за префіксальними СММ, так і за парасинтетичними СММ.

Література

1. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Rédaction dirigée par A.Rey et J.Rey-Debove. — Dictionnaires le Robert, Paris. — 1970 et 1985.

Orest Kachmar. Structural-Semantic and Structural-Morphological Models of Neologism with a Prefix (on the Basis of Petit Robert Dictionaries, ed. In 1970 and 1985). The article deals with the analysis of neologisms with negative prefixes which gave the possibility to determine their main derivative characteristics. These morphemes take part in the creation of new lexems with different level of activity. The most productive prefix of this semantic group is the prefix dé-

Лілія Невідомська

Імпліцитна інформація у сфері граматики: поняття криптитипів

У сучасному мовознавстві виразно простежується багатогранність лінгвістичного дослідження імпліцитної інформації, вираження якої розглядаємо як функціональну здатність знакових одиниць різних рівнів мовної системи. При цьому на сьогодні серед лінгвістів не існує єдності поглядів на те, які факти вважати проявами імпліцитності. Тому важливо репрезентувати останні, окреслити їх суттєві особливості, а також висвітлити, як вони інтерпретуються різними дослідниками, зосередивши увагу, зокрема, на певних дискусійних моментах.

Прихованість інформації стосується характеру співвідношення планів змісту й вираження знакових величин усіх підсистем мови, що вимагає настільки широкого охоплення різноманітних лінгвальних явищ, яке виходить за межі пропонованої статті. З огляду на це в ній ми зосередимо увагу на розкритті природи та деяких визначальних параметрах криптитипів.

На противагу деяким випадкам прихованості, які в частини мовознавців викликають сумніви, для переважної більшості дослідників криптитипи — це сфера імпліцитної семантики. Указаний термін був уведений Б. Уорфом, що вивчав індіанські мови [1, 458]. На подібні категорії звертає увагу й Е. Кошмідер [13]. Їх досліджує також С. Кацнельсон, який висунув концепцію прихованої граматики, вказуючи на те, що її ідеї простежуються у лінгвістичних поглядах О. Потебні, А. Щерби [6, 78–83]. За С. Кацнельсоном, “прихована граматика” — це граматичні сигнали, що імпліцитно містяться в синтаксичних сполученнях і семантиці слів” [6, 78]. Вона закладена в природі кожної мови. Причому “зовнішня граматика, втілена в граматичних формах будь-якої мови, будується на базі прихованої, або внутрішньої, граматики і є неповним у багатьох випадках морфологічно ускладненим її відбиттям” [6, 93]. І якщо поглянути на співвідношення експліцитної та імпліцитної граматики із генетичного погляду, то можна припустити: формальна, зовнішня, граматика — це збережений важливий спадок тих етапів становлення і розвитку мовної системи, коли мислення перебувало у такому стані, що вимагало відчутної звукової опори. Так, зокрема, О. Потебня зауважив: “Чим менша енергія

думки, тим більше вона потребує звука як зовнішньої опори” [7, 65]. Але, як стверджує дослідник, ця енергія в мові збільшується, і тому простежуються випадки, в яких “думка не потребує більше цієї зовнішньої опори”, “вона досить сильна” і “користується для розпізнавання іншим, більш тонким засобом, [...] знанням місця, яке займає слово в цілому, чи буде це цілим мовленням, чи схемою форм” [7, 66].

У зв'язку з тим, що саме поняття граматики досить широке, бо стосується, як відомо, і морфології, і синтаксису, терміносполучення “прихована граMATика” також характеризується певною недостатністю, якщо йдеться про визначення конкретного випадку імпліцитності. Тому більшою чіткістю відзначається інший термін — “прихована категорія”, або “криптотип”, значення якого, зокрема, розкривається у російській мовознавчій енциклопедії [12, 457-458].

Отже, одним із виявів імпліцитності виступають такі категорійні ознаки, що взагалі не мають у мові спеціальних властивих їм формальних показників, або ж останні наявні, але в частині випадків експліцитно не використовуються, хоч відповідна категорійна семантика опосередковано встановлюється через осмислення інших змістових, насамперед лексичних, компонентів словесних значень. Криптотипи ще називають прихованими семантичними категоріями [2, 25].

Зауважимо, що в українському мовознавстві вказані категорії поки що не стали предметом ґрунтовного вивчення, необхідного для створення комунікативно-функціональної граматики. У сучасній російській лінгвістиці криптотипи, чи приховані семантичні категорії (ПСК), привертають постійну увагу дослідників, які зазначають, що в російській мові імпліцитно виражаються “значення фактивності, одночасності, послідовності; у ряді випадків — визначеності / невизначеності, каузативності / некаузативності, довільності / недовільності тощо [2, 25].

Теоретичні засади “прихованої” граматики висвітлені у розділі книги С. Кацнельсона “Типологія мови і мовленнєве мислення” [6, 78-94]. Цей мовознавець розглядає конкретні приклади прихованих семантичних категорій. При цьому він робить висновок про їх важливу роль. ПСК виконують “змістові функції граMATичної класифікації слів на класи і підкласи, а також функції синтаксичної валентності і прихованої деривації лексичних значень” [6, 93].

Важливо наголосити на тому, що окремо ні лексичні значення, ні синтаксичні зв'язки самі собою не виражають ПСК, а лише “граMATично оформлені словесні знаки, які сполучаються в реченні” [6, 83]. Якраз ця комунікативно нерозривна єдність лексичної і зовнішньої граMATичної семантики забезпечує вираження прихованих категорій, які можуть уточнювати роль багатофункціональних морфологічних елементів, зокрема значень відмінкових закінчень, впливати на синтаксичну сполучуваність слівформ, що виразно простежується при різноманітних трансформаціях. Розглянемо, наприклад, речення: **Інший варіант новели написаний автором (1) та Інший варіант новели написаний олівцем (2)**. Вони мають аналогічну формальну структуру, яка криє в собі семантичні розбіжності. Це засвідчують перетворення наведених пасивних конструкцій в активні: **Автор написав інший варіант новели при неможливості *Олівець написав інший варіант новели**. У випадку (2) прийнятним може виступати речення на зразок: **Інший варіант новели написали олівцем**. Відмінність здійснених синтаксичних перетворень зумовлена тим, що позиції орудного відмінка в обох структурах заповнені лексемами **автором** і **олівцем**, які характеризуються різними категорійно-семантичними ознаками. Перший іменник належить до категорії особи, а тому і в пасивній, і в активній конструкції має агентивне значення. Другий позначає річ, знаряддя, призначене для певних потреб, й актуалізує значення інструментальності.

Ці категорійні ознаки експліцитно не виражені спеціальними морфологічними показниками, але помітно впливають на актантні можливості кожної зі вказаних лексичних одиниць в активних синтаксичних конструкціях і відповідно на семантико-структурні особливості останніх. Крім того, при використанні пасивної форми дієприкметника **написаний** спостерігається нетотожність його значень в аналізованих формально близьких реченнях. **Написаний (1)** — це дієприкметник до **написати** — “скласти і графічно зафіксувати який-небудь текст”, а **написаний (2)** — дієприкметникова форма цього ж дієслова, що означає “відтворити графічні знаки за допомогою спеціального приладдя (тут за допомогою олівця)”. Таким чином імпліцитні семантичні ознаки імен становлять собою інформативні

елементи контексту, які сприяють усунуванню лексичної полісемії предиката, на що вказує також С. Кацнельсон, розглядаючи подібні ПСК у російській мові [6, 84].

Наведемо, ще приклад того, як прихованість категорійних ознак, властивих певним іменам, впливає на можливість чи неможливість синтаксичних перетворень двох формально близьких конструкцій: 1. Злива зміла зі сходів усі брудні сліди та 2. Мати зміла зі сходів усі брудні сліди. Перше речення трансформується у структуру: Зливою зміло зі сходів... А от перетворити друге речення в конструкцію, яка визнається безособовою (*Матір'ю зміло зі сходів усі брудні сліди), мовна норма не дозволяє. Це пов'язано з тим, що іменник *мати*, на відміну від іменника *злива*, належить до референтного класу імен, які виступають назвами людей. Відповідна семантична ознака не узгоджується з вказівкою на стихійність процесів, що простежується у змістовій структурі подібних безособових речень. Адже в українській мові зазначена вказівка виявляється при вербалізації процесів, реалізованих передовсім за участі “предмета, який чинить дію, або ж певного явища природи, що становить джерело дії-стану” [11, 248].

Отже, в аналогічних випадках приховані семантичні категорії імен, виведені з лексичних значень останніх, набувають певних граматичних функцій, бо впливають на здатність чи нездатність цих імен заповнювати синтаксичні позиції актантів, зумовлені валентністю предикатів. Причому, як стверджують дослідники криптипів, указана валентність може залежати від імпліцитних категорій дієслів [2, 26]. Як відомо, семантична пропозиційна основа висловлювання значною мірою спирається на нерозривність зв'язку між дієслівними предикатами та їх суб'єктами, об'єктами з властивими для них референтними характеристиками, що залежать від пізнаваних ознак реалій позамовної дійсності. Така нерозривність досягається також і шляхом функціональної взаємопогодженості між ПСК категоріями іменників та дієслів. Саме тому вивчення обох частин мови в цьому плані набуває особливої ваги.

Незважаючи на те, що криптипи привертали і привертають увагу помітної кількості лінгвістів¹, перелік ПСК стосовно різних конкретних мов ще надостаточно повний. Тому їх встановлення є, безсумнівно, одним із актуальних завдань лінгвістичного дослідження імпліцитності. Стосовно цього важко не погодитися з думкою Ф. Бацевича, що “виявлення й класифікація ПСК надзвичайно важливі як для теорії мовознавства, вивчення внутрішніх, “механізмів” організації та функціонування мови, специфічних “мовних картин світу”, мовних універсалій, так і для практичних потреб вивчення рідної та іноземних мов, оскільки оволодіння останніми, формування лінгвістичної компетенції значною мірою ґрунтується на ПСК” [2, 25].

З іншого боку, не можна оминати і того, що деякі мовознавці сумніваються у доцільності введення в граматичну теорію терміна “приховані граматичні категорії”. Так, В. Адмоні вважає, що згаданим терміносполученням окреслюються “узагальнені значення, які виявляються не чіткими, однозначними граматичними показниками, а більш складним способом, із застосуванням різних видів граматичного оформлення — зі здатністю якого-небудь розряду слів утворювати певні словоформи, брати участь у певних видах сполучуваності і т. под.” [1, 70]. Спираючись на зазначене розуміння, дослідник переконаний: “питання про подібні категорії зв'язане не з їх “прихованістю”, а з тим, що вони виражаються з допомогою таких формальних засобів, яких граматична теорія тривалий час не торкалася” [1, 70]. Граматика, як твердить В. Адмоні, поступово відкриває категорії, які раніше не враховувалися і які, “отже, із прихованих” стають “розкритими”, теоретично усвідомленими” [1, 70]. Тому мовознавець, відмовляється від терміна “приховані” категорії, а називає їх комплексно вираженими (чи

¹ Крім цитованих чи вказаних публікацій необхідно назвати ще праці: А. Бондарко, який, зокрема, розглядає висловлювання І. Бодуена де Куртена про “потаємні мовні уявлення” [3, 152], Т. Булігіної [1980], І. Ревзіна, що виявляє приховані категорії в граматиці та словотворі сучасної німецької мови. При цьому він виділяє приховані категорії іменника (індивідуалізованість, інформативність, та ін.), дієслова (екстенсивність, інтенціональність, якості), а також вторинні (індуковані) приховані категорії і такі, що виражають відношення [8, 166–170].

просто комплексними) морфологічними категоріями, на відміну від звичайних морфемно виражених (або просто морфемних категорій) [1, 71].

Погоджуючись із зауваженнями В. Адмоні про комплексний характер вираження ПСК та про те, що прихованість у мові, зрештою, розкривається, ми в цілому не поділяємо висловлених ним сумнівів стосовно існування прихованих категорій. При цьому варто вказати на деякі моменти, які викликають певні застереження. Зокрема, заперечуючи доцільність виділення прихованих категорій із огляду на можливість їх розкриття, дослідник інтерпретує це насамперед у площині розвитку граматичної теорії, тобто наголошує на мовознавчому, а не власне мовному аспекті. Крім того, вбачаючи особливість певних морфологічних категорій у тому, що вони виявляються не суто морфологічними засобами (не морфемами чи допоміжними словами), а за допомогою інших здебільшого кількох засобів, мовознавець зводить указану специфіку тільки до комплексності вираження відповідних категоріальних значень. Однак цей факт не виступає визначальною рисою тільки тих категорій, що окреслюються як криптитипи. Адже подібна ознака характеризує і звичайні морфемно виражені категорії, передовсім ті, що кваліфікуються як лексико-граматичні, наприклад рід іменників. Так, в українській мові належність іменників до граматичного роду визначається, як відомо, їх закінченнями у називному і деяких непрямих відмінків в однині, суфіксальними морфемами, синтаксичним зв'язком із іншими словами в реченні і семантикою. “У більшості на граматичний рід іменника вказує не одна з названих ознак, а дві, три або й усі чотири” [10, 51]. І якщо зазначена комплексність властива звичайним категоріям, то помітнішу особливість тих, які виражаються не власне морфологічними засобами, варто шукати в іншому. Необхідно зважати саме на відсутність спеціальних морфемних показників чи їх недостатню виражальну спроможність, яку може, наприклад, спричиняти багатозначність афіксів. У таких випадках на перший план висувається не просто комплексність, а опосередкованість вираження категорійних значень, що властива якраз імпліцитному, способі. На цьому наголошує і А. Бондарко, який зазначає: “Про приховану граматику, приховані категорії мовлення повинно йтися, як нам здається, в тому сенсі, що граматично значущі елементи лексики і контексту, а також функцій, які так чи інакше пов'язані з формами, але виходять за межі їх категоріального граматичного значення, виявляються складно, опосередковано, часто непрямом” [3, 153].

Отже, погляди тих дослідників, які обстоюють доцільність і важливість уведення в граматику поняття прихованих семантичних категорій, або криптитипів, є достатньо обґрунтованими. У функціональному плані ми розглядаємо ПСК як вияв повної імпліцитності фрагментів інформації з погляду їх невираженості морфологічними засобами. Це передбачає домислювання семантичних ознак, релевантних для граматичного оформлення висловлювання, що об'єктивує думку, які у його межах не мають спеціальних властивих їм формальних виразників.

Подібні граматичні значення встановлюються шляхом осмислення категорійних компонентів семантики словесних знаків, яке також може спиратися на факт існування звичайних, неприхованих, граматичних категорій, граматичних значень. У зв'язку з цим при мовознавчому розгляді ПСК особливо помітними стають традиційні проблеми, зокрема, визначення специфіки граматичних значень стосовно лексичних, питання про семантичність та асемантичність функцій різних граматичних форм. Розв'язання указаної проблематики поки що значною мірою перебуває у тому стані, який зауважував С. Кацнельсон: “Коли семантичний аналіз відкриває у складі значення такі ознаки, як вказівку на істоту чи неістоту, фактитивність, каузативність і т.д., то сумнівів не виникає, бо ці категорії давно відомі в граматиці. Інша річ — ознаки, не освячені граматичною традицією. У цьому випадку дослідникові доводиться самостійно встановлювати, чи належить ця ознака до числа граматичних, чи власне лексичних. І тут він помічає, що граматична теорія не пропонує йому готових рецептів” [6, 90]. Проте необхідно додати, що водночас помітні і тенденції, які засвідчують розгортання лінгвістичних досліджень у галузі прихованої граматики, спрямовані на пошуки об'єктивних критеріїв, що дають змогу виявляти криптитипи та здійснювати їх класифікацію. З цього погляду увагу привертає розрізнення змінних (“флексивних”) нелексичних значень, наприклад означеності / неозначеності, та постійних (“класифікувальних”), тобто лексико-граматичних прихованих

значень, яке пропонує Т. Булигіна, зіставляючи його з близькими розмежуваннями Б.Л. Уорфа та У. Чейфа [порівн. 4, 332–333].

Крім того, потрібно зважати на те, що при виявленні у змісті слова прихованих категорійних ознак та визнанні їх граматичності необхідно виходити з суттєвої особливості імпліцитного вираження мовних значень узагалі. Вона полягає насамперед в тому, що будь-яка імпліцитна семантика є маніфестованою, але ця маніфестація здійснюється опосередковано. Тому висновок, згідно з яким “необхідною (і достатньою) умовою для зарахування тої чи іншої семантичної категорії до граматичних криптипів треба вважати граматичний характер її непрямого відбиття” [4, 338], набуває не тільки теоретичної, але й практичної ваги. У наведеному твердженні визначено основний критерій граматичності ПСК, за яким не всі семантичні ознаки, що можуть привернути увагу мовознавців, бо певним чином осмислюються через лексичне відтворення денотативно відмінних ситуацій, варто кваліфікувати власне граматичними. Так, наприклад, в українській мові уживаються висловлювання на зразок: **Вони відремонтували квартиру**. Це речення виступає відповідником російському, яке наводить Т. Булигіна [4, 333]. Подібні синтаксичні структури передбачають дві різні інтерпретації залежно від прихованої семантичної ознаки, яка може домислюватись стосовно суб'єкта дії. **Вони (якісь особи)** в одному випадку мисляться як прямі виконавці (агенти) дії. Мається на думці, що хтось власними руками відремонтував помешкання. В іншому — йдеться про осіб, які лише спричиняють дію, що виконується для них, іншими, наприклад запрошеними для ремонту квартири робітниками. У зв'язку з цим виникає питання про можливе виділення прихованої семантичної ознаки прямої та непрямої агентивності. Проте стосовно розглянутих речень варто погодитися з Т. Булигіною, яка стверджує що вказане розрізнення, “здається, в жодних випадках формально не виявляється” [4, 344]. А з цього випливає, що в сфері прихованої граматики, як і граматики взагалі, не всі мовомисленнєві категорії, які можна простежувати в комунікативних процесах, формалізуються, стаючи експліцитно чи імпліцитно вираженим фактом власне граматичної семантики.

Виявлення, аналіз різних властивих конкретним мовам криптипів не вичерпує собою завдань прихованої граматики. Якщо трактувати це поняття як співвідносне широкому лінгвістичному розумінню граматики, у якій традиційно виділяються підсистеми морфологічних та синтаксичних категорій, форм, конструкцій, то можна було б очікувати поширення терміна “прихована граматика” на всі факти імпліцитності, що спостерігаються в обох указаних підсистемах, включаючи й морфемний рівень. Однак зазначена комплексність вказаного терміносполучення поки що не характерна для його вживання. Найчастіше воно використовується з тим значенням, яке сформувалось під впливом ідей С. Кацнельсона. Цей дослідник застосував поняття прихованої граматики щодо прихованих категоріальних ознак, які виділяються в семантичній структурі слів і, з одного боку, забезпечують синтаксичну сполучуваність словоформ, а, з іншого — функціонують при внутрішній деривації [6, 88].

Згідно з подібним підходом різноманітні випадки імпліцитного вираження інформації в синтаксичній підсистемі здебільшого не окреслюються терміном “прихована граматика”, а просто інтерпретуються як вияви імпліцитності в синтаксисі. Водночас прихована граматика, крім криптипів, охоплює явище формально не вираженої семантичної деривації, імпліцитної за своєю природою.

Причому С. Кацнельсон оперує широким поняттям функціональної деривації, спираючись на те, що вона виступає принципом організації “мовної пам'яті” та впорядкування інвентарних одиниць, що зберігаються в останній, і який можна спостерігати у різних сферах мовної будови [5, 131]. Із висвітленого розуміння деривації випливає, що внутрішня, деривація виявляє себе при встановленні відношень мотиваційної залежності не тільки між семемами багатозначних лексем, але й певними грамемами багатозначних словоформ, морфем.

Як засвідчує викладене, прихована граматика в трактуванні С. Кацнельсона та деяких інших мовознавців стосується граматичної та лексичної полісемії, зокрема лексико-семантичної деривації, результати якої традиційно розглядаються у лексикології або ж у словотворі при виділенні лексико-семантичного способу. Зауважимо, що в слові, яке функціонує як номінально-комунікативна величина і водночас як одиниця граматичної будови мови, його лексична і граматична семантика становлять органічну єдність. Цей взаємозв'язок

стосується також лексико-семантичної та граматичної варіантності слів. Наприклад, дієслово *забалакати*, означаючи “*почати говорити*”, виражає ознаку починальності (**Жінка забалакала до розгніваного чоловіка**). Реалізація іншого ЛСВ “*сторонніми розмовами відвернути увагу співбесідника від чогось*” доповнюється вже ознакою досягнення результативності дії (**Щоб уникнути сварки, жінка намагалась забалакати розгніваного чоловіка**).

Враховуючи те, що при дослідженні імпліцитності важливо в плані синхронії простежувати подібні випадки відповідності між лексичними семемами та граматичними компонентами семантики слів, ми все-таки не вважаємо за доцільне послуговуватися поняттям прихованої граматики при аналізі імпліцитної лексико-семантичної деривації. Адже з погляду усталеності мовознавчого терміновжитку, подібне використання привносить у словосполучення “прихована граMATИКА” момент своєрідної образності, бо за його допомогою окреслюються уже не власне граматична імпліцитність, а факти прихованих дериваційних перетворень у семантичній структурі одиниць лексичного рівня. Тому елементи прихованої граматики ми вбачаємо лише при встановленні семантичної залежності, яка спостерігається при полісемії граматичного характеру.

Крім того, і терміносполучення “семантична деривація” у мовознавчих працях подекуди наповнюється досить відмінним змістом, що викликає необхідність деякого уточнення. Так, ми вважаємо за можливе вживати згадане терміносполучення з широким значенням, тобто охоплювати ним імпліцитне дериваційне перетворення семантики будь-яких знакових лінгвоодиноць, а не лише лексичних. У зв’язку з цим при потребі варто розрізняти різновиди семантичної деривації, або семодеривації, виділяючи, наприклад, лексичну, фраземну, граматичну тощо семодеривацію залежно від рівневого статусу відповідних мовних величин.

Отже, прихована чи імпліцитна граMATИКА, насамперед, простежується у наявності криптотипів та знаходить своє відбиття у явищах граматичної семодеривації. У цьому плані привертають увагу принципи побудови імпліцитної морфології, запропоновані О. Соколовим у монографії “*Основи імпліцитної морфології російської мови*” [9]. Зміст імпліцитної морфології, на думку мовознавця, стосується сфери прихованої семантичної деривації, яка супроводжується особливостями сполучуваності на синтаксичному та лексичному рівнях та відбивається у властивостях внутрішньої валентності слова. Практично елементи прихованої морфології російської мови знаходять відбиття у явищах граматичної полісемії, омонімії, а також енантіосемії певних класів слів [9, 6–7]. Як зауважує сам мовознавець, основи імпліцитної морфології ще недостатньо визначені, а визнання її існування поряд із експліцитною в російській мові певною мірою належить до дискусійних. Додамо, що засади прихованої морфології вимагають всебічного теоретичного осмислення, а також апробації у сфері аналізу різних мов, зокрема й української. Все це, зрозуміло, потребує окремого спеціального висвітлення.

Узагальнюючи ж розгляд ПСК, необхідно вказати на те, що криптотипи становлять собою приховані категорійні значення, які не отримують експліцитного морфологічного вираження, але впливають на побудову висловлювань, їх розуміння. Вони домислюються, встановлюються через посередництво семантики лексичних одиниць і простежуються у формально-змістовій структурі синтаксичних величин, а тому є проявом імпліцитності міжрівневого характеру. Механізми, що лежать в основі такого домислювання, яке найчастіше не усвідомлюється мовцями, пов’язані з мовною категоризацією. Вона обов’язково супроводжує пізнання реальних предметів, їх ознак. Якщо наслідки категоризації у мові морфологізуються, то вони виражаються за допомогою спеціальних морфемних маркерів. Коли ж категорійна семантика домислюється без подібного експліцитного підтримування, то вона маніфестується у синтаксичній сполучуваності слів, які містять семантичні компоненти, що дають змогу визначити належність лексичних складників висловлювання до певних понятійних класів. Криптотипам властива повна прихованість на морфологічному рівні, хоча функціонально вони можуть співвідноситися з певними граматичними значеннями (наприклад, “*істот*” чи “*неістот*”), спеціальними морфемними показниками. Приховані семантичні категорії — це сфера комунікативної граматики, того її аспекту, який деякими сучасними лінгвістами визначається як імпліцитна морфологія.

Література

1. Адмони В.Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики. — Л.: Наука, 1986. — 239 с.
2. Бацевич Ф.С. Функціональна типологія прихованих семантичних категорій дієслівної дії // Мовознавство. — 1990. — № 5. — С. 24-29.
3. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. — Л.: Наука, 1978. — 175 с.
4. Булыгина Т.В. Грамматические и семантические категории и их связи // Аспекты семантических исследований. — М.: Наука, 1980. — С. 320-343.
5. Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание. — Л.: Наука, 1986. — 299 с.
6. Кацнельсон С.Д. “Скрытая грамматика” и формы ее обнаружения // Типология языка и речевое мышление. — Л.: Наука, 1972. — С. 78-94.
7. Потехня А.А. Из записок по русской грамматике. — М.: Гос. уч.-пед. изд-во МП РСФСР, 1958. — Т. 1-2. — 536 с.
8. Ревзин И.И. Скрытые категории в грамматике и словообразовании современного немецкого языка // Вопросы романо-германской филологии: Сб. научн. тр. гос. пед. ин-та иностранных языков им. М. Тореза. — М., 1975. — Вып. 91. — С. 166-171.
9. Соколов О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка. — М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 1997. — 204 с.
10. Сучасна українська мова: Морфологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1969. — 584 с.
11. Сучасна українська мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1972. — 516 с.
12. Языкознание: Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.П. Ярцева. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 686 с.
13. Koschmieder E. Beitrage zur allgemeinen Syntax. — Heidelberg: Winter, 1965. — 224 s.

Lilia Nevidoms'ka. Implicit Information in the Field of Grammar: Concept of Kryptotypes. In the article the problems of manifestation and functioning of concealed semantic categories as an example of implicit disposal information expression are analysed. The main attention is concentrated on the mechanisms of kryptotype conjecture by the language speakers. The essence of “concealed grammar” notion is considered, specifically its connection with semantic derivation phenomenon.

Тетяна Петрик

Синтагматичні властивості ергативних дієслів у сучасній англійській мові (НА МАТЕРІАЛІ ВІДАД'ЄКТИВНИХ ДІЄСЛІВ З СУФІКСОМ “-EN”)

Категорія ергативності до середини ХХ ст. була об'єктом дослідження лише в мовах так званої ергативної типології — у тибетсько-кавказьких. З кінця 60-х років ХХ ст. увагу лінгвістів привернула специфіка реалізації цього явища і в мовах номінативного типу, зокрема, в англійській. Термін “ергативний” у “Лінгвістичному енциклопедичному словнику” за редакцією В.Н. Ярцевої [4] визначається як похідний від грецького *ergates* — “виконавець, діюча особа” і використовується для позначення типології мови, яка орієнтується на семантичне протиставлення не суб'єкта та об'єкта, а так званого агента (виконавця дії) та фактитива (носія дії).

Дослідник Р. Діксон [10, 4-5] вважає, що англійська мова виявляє ознаки ергативності, якщо на певному рівні S трактується як О і відрізняється від А (де S підмет — нетранзитивного речення, А — підмет транзитивного речення, О — додаток транзитивного речення). Він виділяє ергативність на трьох рівнях—морфологічному, синтаксичному, мовленнєвому, зазначаючи, що синтаксичний тип ергативності зустрічається значно рідше, ніж морфологічний. Однак терміни “ергативний”, “ергативність” можуть мати й інше, досить відмінне від попередніх, вживання. Р. Діксон зазначає, що термін “ергативний” може використовуватися також у сфері лексики.

У деяких мовах, зокрема, в англійській, поділ дієслів на транзитивні та нетранзитивні не утворює двох абсолютно відмежованих один від одного класів, а створює можливість існування амбі-транзитивних дієслів, тобто таких, які можуть бути вжиті як транзитивне, так і